

УДК 37.026

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІН» ТА «ПРОФЕСІОНАЛІЗМ»

Рожков Ю.Г.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

В статті розглядаються основні характеристики термінів та професіоналізмів. Висвітлено проблеми класифікації термінів та професіоналізмів. На основі проведеного дослідження було узагальнено основні розбіжності між поняттями термін та професіоналізм. Встановлено, що точність – основна властивість термінів, тому що вони створюються для позначення спеціальних понять і спеціальних предметів, реалізуючи номінативно-дефінітивну функцію. Поєднання «професійний діалект» не відображає суті мовного факту «професіоналізмів» в силу своєї неточності.

Ключові слова: жаргонізми, терміни, професіоналізми, конститутивні ознаки.

Постановка проблеми. Професіоналізми як мовний факт дійсності визнаються всіма лінгвістами. Однак в науці немає однозначного розуміння значення терміна «професіоналізм», немає єдиного погляду на його місце в системі національної мови: професіоналізми не розглядаються ні в стильовій структурі літературної мови, ні в різновидах нелітературних мов. Цей величезний пласт лексики досліджений недостатньо, хоча є цінний матеріал для різних аспектів лінгвістичних досліджень.

Метою даного дослідження ми ставимо висвітлення поняття «професіоналізм» і «термін» визначення його місця в системі спеціальної лексики в системі національної мови. Виділення головних характерних рис професіоналізму для складання його поняття і визначення місця професійної лексики в мовній системі становить актуальність нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розмежування понять «термін» та «професіоналізм» широко висвітлюється в працях Н. М. Шанського, В. М. Лейчика, А. М. Крейтора, А. І. Моїсєєва. Серед науковців, які розглядали питання професійної компетентності можна виділити І. В. Арнольда, В. М. Жирмунського, С. В. Гриньова, І. Д. Гриценко.

Виклад основного матеріалу. Професіоналізм зазвичай розглядають в складі спеціальної лексики поряд з термінами. Номен «спеціальний» означає «призначений виключно для чого-небудь; має особливе призначення, особливий». «Єдиним» та «особливим» визнана професійна сфера діяльності людини, що і відображається в другому значенні цього номена: «що відноситься

до будь-якої окремої галузі науки, техніки, мистецтва; призначений для фахівців цієї галузі» [1, с. 34]. У мовознавстві «спеціальною» називають науково-виробничу лексику, яка в тлумачних словниках має позначку «спец.». Якщо можна визначити, до якої професійної галузі відноситься найменування, даються конкретні назви спеціальності: «плотн.», «шевський.», «банк.» і т.д. [2, с. 47] або «авіа.», «бух.», «залізнич.», «метал.», «муз.», «поліграф.», «рибалка.», «типогр.», «електро.» та ін. [1, с. 29]. У «Словнику сучасної української літературної мови» можуть також вказуватися мовні сфери: «в мові живописців і малярів», моряків, мисливців і т.д. [1, с. 49].

Таким чином, спеціальна лексика в лексикографічній практиці відноситься не до конкретної професійної галузі, а до професійної діяльності взагалі. Термін «спеціальна лексика» не має точної дефініції, що призводить до різночитань у його тлумаченні дослідниками. Так, Н. М. Шанський під спеціальну лексику підводить терміни, виражаючи думку, що «іноді їх називають спеціальними словами або спеціальними термінами», на цій позиції стоять В. М. Лейчик, А. М. Крейтор, А. І. Моїсєєв, Г. І. Миськевич, А. В. Власов, Л. П. Даниленко, Н. В. Васильєва, Б. Н. Головін, А. В. Суперанская, Н. В. Подольська та ін. [3, с. 66]. Інші лінгвісти відносять до спеціальної лексики і професійну, і ремісничу, і промислово (І. В. Арнольд, В. М. Жирмунський, С. В. Гриньов, І. Д. Гриценко та ін.).

Як синоніми вживає ці терміни В. Н. Прохорова, не проводячи кордонів між трьома поняттями: спеціальна, професійна і термінологічна лексика і т.д. А. В. Калінін відносить терміни

і до спеціальної лексики, виділяючи в ній і професіоналізми. Різницю він знаходить в тому, що термін є офіційною кодифікованою назвою, а професіоналізм «Напівофіційне слово», поширене в розмовній мові людей якоїсь професії, спеціальності, але не є чітким науковим позначенням поняття [4, с. 21]. Таке розуміння терміна «спеціальна лексика» на наш погляд найбільш доцільне. Воно збігається з використанням його в лексикографії та об'єднує дві протилежні сторони одного явища. Визначивши дефініцію терміна «спеціальна лексика», розглянемо характеристики складових даного поняття: терміна і професіоналізму.

Термінологи ретельно підходять до вироблення понятійного апарату своєї дисципліни. Проте, термін як назву спеціального поняття пояснюється лінгвістами неоднаково. Існує більше 3000 його визначень і досі ще не вироблено єдиного загальноприйнятого, різні критерії оцінки термінів. Це пояснюється різними позиціями дослідників при підході до вивчення термінів. Вважаємо найбільш зручними ті, які спираються на функціонально-семантичні ознаки найменування і сприяють більш чіткому розумінню термінологічних одиниць. «Слово виконує номінативну або дефінітивну функцію, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно – простий знак, або засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін» [5, с. 10].

На наш погляд, термін на відміну від інших слів, ставлячись до наукової галузі знання, поєднує в собі обидві функції, причому дефінітивна виступає обов'язковою при розпізнанні терміна. Вона викликає до дії ще й когнітивну функцію, тому що термін зазвичай виступає як репрезентант певної наукової теорії. Акумуляція цих функцій диктує певні умови семантичній структурі номіна і його функціонуванню. Дефінітивна функція вимагає однозначності термінологічної назви, що визнається більшістю вчених, хоча деякі дослідники допускають полісемію терміна. Слід уточнити, що однозначність термінів треба розглядати в межах конкретної термінології, де вони взаємокорелюються між собою. Ця особливість визначається внутрішньою формою лексеми «термін» («terminus» з латинського – «межа»).

Терміни в межах однієї термінології взаємообумовлені, значення їх уточнюються в тій галузі, в яку включено термінологічне визначення. Точність – основна властивість термінів, тому що вони створюються для позначення спеціальних понять і спеціальних предметів, реалізуючи номінативно-дефінітивну функцію. У конкретній термінології термін має певну дефініцію, яка і є основною ознакою його точності. Для прикладу порівняємо дефініції термінів у музикантів і військових.

Атака – «початок звуку в співі» і атака – «поєднання стрімкого руху з вогневими засобами»; детонація – «фальшиве, нечисте виконання» і детонація – «вибух»; позиція – «положення рук на музичному інструменті» і позиція – «траншея, окоп»; лад – «система звуковисотних інтервалів» і лад – «статутне розміщення військовослужбовців» і т. д. Слово лише тоді є терміном, коли воно має дефініцію і коли по ній його можна відновити. Різні підходи до розуміння семантичного на-

повнення терміна відображаються і на питанні присутності в його значенні конотативних лексем емоції, оцінки, експресії. «Термін точний і холодний, і сфера експресії для терміна в межах термінології закладена» – говорить А. А. Реформатський [6, с. 55];

«В слові-терміні на перший план виступає його об'єктне значення, суб'єктне ж, оцінне, або взагалі знято, або завуальовано» – вважає Б. Н. Головін [7, с. 43]; емоційно-експресивна нейтральність становить другу неодмінну властивість будь-якого терміна. Емоційно-стилістичні якості термінологічні одиниці набувають лише в «невласних умовах і контекстах їх вживання» – пише А. І. Моїсєєв [8, с. 77]. Л. А. Капанадзе, І. С. Квітко, В. М. Лейчик і інші вважають, що терміни позбавлені якого-небудь емоційно-експресивно-оцінного забарвлення. Однак існує думка про допустимість конотацій в термінологічних найменуваннях (Н. З. Котелова, В. П. Даниленко, В. П. Прохорова).

Системність терміна розглядається як важлива риса його характеристики: «...немає і не може бути поняття (а отже, і вираження його терміну), яке б не було системно пов'язано з іншими поняттями даної предметної області, і, отже, кожен термін існує лише як член певної системи термінів. Тому ознака системності представляється необхідним при визначенні терміна» [9, с. 11]. Поняття «термінологія» і «терміносистема» розглядалися як синоніми, але останнім часом дослідники розділяють їх. Вважається, що термінологія являє собою «стихийно складену сукупність одиниць, здебільшого неповну, логічно нечітку, що складається з предтермінів, квазітермінів, псевдотермінів, тоді як терміносистема служить результатом свідомого упорядкування або конструювання з природних, але спеціально відібраних одиниць, які є повноцінними термінами» [10, с. 6].

Терміни з такими характеристиками називають «ідеальним», в житті «аналіз різних термінологій, здійснений різними авторами, ставить під сумнів правомірність пред'явлення до термінів розглянутих вимог, оскільки значна частина реально функціонуючої термінології цим вимогам не відповідає, але тим не менш продовжує обслуговувати відповідні галузі знання» – зазначає Б. Н. Головін [11, с. 54].

З його думкою погоджуються й інші дослідники: «Всі інші ознаки, звичайно приписуються термінам і термінології в цілому: точність значення, однозначність, системність, відсутність синонімії і т. д. – «Ідеальний» термін має право на існування в системі мови. Тому «терміни необхідно вивчати в сфері фіксації, тобто в словниках, а не в процесі їх функціонування, тобто в текстах», де полісемія «Явище неминуче і природне» [13, с. 15]. У процесі функціонування термін може набувати не тільки додаткове значення, але й синоніми, варіації, він може трансформувати зовнішню структуру і т.д.

Інша складова спеціальної лексики – професіоналізми. «Професійна лексика» як термін вживається нерегулярно. У навчальній і науковій літературі цей термін використовується і наповнюється у різних авторів різним вмістом: «професійний діалект», «арго», «термінологічний

жаргон», «професійний жаргон». Тому, на наш погляд, слід в першу чергу розібратися з визначенням явища.

Поєднання «професійний діалект» не відображає суті мовного факту «професіоналізмів» в силу своєї неточності. Діалект – це мова територіально обмеженої групи людей. Виходить, що на територіальне накладається ще й професійне обмеження. Можливо, що таке мовне явище існує, але не має поширення і про нього треба говорити окремо.

Арго – таємна мова ремісників, штучно створена з метою приховати професійні таємниці. Щодо існування арго в сучасній мові існують різні думки: одні вважають, що таємні професійні мови вимерли в силу соціальних об'єктивних причин, інші знаходять приклади, видаючи за арготизмів професійну лексику. Основна функція арго – закодувати, зробити інформацію недоступною для «чужих». Якщо ця функція не виражена в соціолектах, то говорити про арго не варто.

«Професійний і термінологічний жаргон» – найбільш часто використовувані найменування для професіоналізмів. У сучасній лінгвістиці спостерігається термінологічна плутанина зі словами «жаргон», «арго», «сленг». Французький за походженням термін «жаргон» розуміється у французькій лінгвістиці як «неправильна, спотворена» або штучно винайдена мова, зрозумілий тільки членам конкретного угруповання (Тлумачний словник французької мови – Le Grand Robert), арго – тлумачиться як «мова криміналу» або «нетехнічна лексика, використовувана певною соціальною групою», а «сленг» – «англійське арго».

Англійська лінгвістика визначає арго як «таємну засекречену мову», а жаргон визначається як мова обмеженого вживання, включаючи обмеження професійними рамками (словник Мерриам Уебстерс, і Оксфордський тлумачний словник). У російській лінгвістиці підхід до трактування даних термінів різний. Як і багато дослідників, ми погодимося з позицією Л.І. Скворцова [14, с. 43], який стверджував, що терміни «арго» і «жаргон» відрізняються ступенем відкритості. Арго – це таємна мова, яким користуються члени закритої групи, а жаргон – це соціалект певної вікової спільноти або професійної корпорації.

В даний час системна структура національної мови помітно змінилася. Трансформувалися підсистеми нелітературних різновидів: катастрофічно скорочуються діалекти; просторіччя вже не можна розглядати як «безграмотну мову міського населення» – тут скоріше на перший план виходить яскрава емоційно-експресивна забарвленість мовних одиниць; кримінальні угруповання в своїй промові прагнуть не приховати її сенс, а вульгаризувати його, тому деякі вчені говорять про зникнення арго; жаргон в деяких своїх різновидах, таких як, наприклад молодіжний, придбав настільки широке

поширення, що неможливо говорити про замкнутий мовний простір соціально-вікової групи.

Крім лексичного складу, характерного для професійної лексики в цілому, тут присутня велика кількість номінацій, які не відповідають вимогам, щоб бути термінами, але в той же час не мають термінологічного аналога і є первинними і за походженням, і по функціонуванню. Подібні слова втратили початкову вмотивованість і не співвідносяться з сучасними технологічними процесами виробництва: драння – очищення зерна, опалювач – кочевар виробничих ланцюгів, чапельник – рогач і т.д. Можливо, саме такі професіоналізми точно названі В.П. Лейчиком «предтермінами».

В. Н. Прохорова стверджує, що «професіоналізми завжди експресивні і протиставляються точності і стилістичній нейтральності термінів» [15, с. 16]. Виражена ними оцінка часто носить знижувальний характер, що зближує дані номінації з просторічними і жаргонними словами. Нерідко під професіоналізмами розуміють розмовні і просторічні слова: сльонявчик – фартух для запобігання попадання масла з літака на бетон стоянки, гади – статутна взуття військових льотчиків, халявка – спирт (авіа.) і т.п. Однак в професійній лексиці чимало слів і з позитивною оцінкою: мавпочка – прилад для вимірювання середнього діаметра мітчика (машин.), бичок – літак марки ТУ-91 (авіа.), мазила – кисть для побілки (лад.) і т.д.

Розмовне забарвлення подібних слів укладачі словників-довідників «Нові слова і значення» відзначають позначкою – «в розм. проф. мові». Якщо літературне слово багатозначне, то в значення його при спеціальному вживанні якби приглушується, крім одного «підходящого» для виконання функції професійного позначення.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що термін як назва спеціального поняття пояснюється лінгвістами неоднаково. Існує більше 3000 його визначень і досі ще не вироблено єдиного загальноприйнятого, різні критерії оцінки термінів. Це пояснюється різними позиціями дослідників при підході до вивчення термінів. Точність – основна властивість термінів, тому що вони створюються для позначення спеціальних понять і спеціальних предметів, реалізуючи номінативно-дефінітивну функцію. У конкретній термінології термін має певну дефініцію, яка і є основною ознакою його точності. Для прикладу порівняємо дефініції термінів у музикантів і військових.

Поєднання «професійний діалект» не відображає суті мовного факту «професіоналізмів» в силу своєї неточності. Діалект – це мова територіально обмеженої групи людей. Виходить, що на територіальне накладається ще й професійне обмеження. Можливо, що таке мовне явище існує, але не має поширення і про нього треба говорити окремо.

Список літератури:

1. Словарь современного русского литературного языка. – М.-Л.: изд-во АН СССР, 1963. Т. 14. – 502 с.
2. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М. 1947–1948. Т. 1. – 140 с.
3. Шанский Н. М., Иванов В. Д. Современный русский язык. – М., 1987. – 45 с.

4. Калинин А. В. Лексика русского языка. – М., 1978. – С. 134–140.
5. Виноградов В. В. Русский язык. – М., 1947. – С. 12–13.
6. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. – М., 1961. – С. 52.
7. Головин Б. Н. Термин и слово // Термин и слово. Горький, 1980. – С. 7.
8. Моисеев А. И. О языковой природе термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 138.
9. Авербух К. Я. Терминологическая вариантность: теоретические и прикладные аспекты // Вопросы языкознания. 1986. № 6. – С. 46.
10. Лейчик В. М. Особенности функционирования терминов в тексте. – Ростов н/Д: РГСУ, 2001. – С. 54–55.
11. Головин Б. Н. Типы терминосистем и основания их различия // Термин и слово. Горький, 1981. – С. 28.
12. Моисеев А. И. О языковой природе термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 138.
13. Головин Б. Н. Роль терминологии в научном и учебном общении // Горьковского государственного университета. Горький, 1979. – С. 15.
14. Скворцов Л. И. Профессиональные языки, жаргоны и культура речи // Русская речь. 1972. Вып. 1. – С. 48–59.
15. Прохорова В. Н. Актуальные проблемы современной русской лексикологии. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – С. 117.

Рожков Ю.Г.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПОНЯТИЙ «ТЕРМИН» И «ПРОФЕССИОНАЛИЗМ»

Аннотация

В статье рассматриваются основные характеристики терминов и профессионализмов. Показаны проблемы классификации терминов и профессионализмов. На основе проведенных исследований было обобщено основные расхождения между понятиями термин и профессионализм. Установлено, что точность – основное свойство терминов, потому что они создаются для обозначения специальных понятий и специальных предметов, реализуя номинативно-дефинитивную функцию. Словосочетание «профессиональный диалект» не отображает сущности языкового факта «профессионализмов» в силу своей неточности.

Ключевые слова: жаргонизмы, профессионализмы, конститутивные признаки.

Rozhkov Yu.G.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE PROBLEM OF DIFFERENTIATION BETWEEN THE CONCEPTS «TERM» AND «PROFESSIONALISM»

Summary

The article deals with the basic characteristics of terms and professionalisms. It shows the terms and professionalisms classification problems. According to the carried out investigations the basic article shows the difference between concepts of term and professionalism. It was substantiated that precision is a basic feature of terms because they are made to define special concepts and special subjects, realizing their nominative function. Word combination «professional dialect» does not reflect the essence of the language fact of the «professionalisms» due to their inaccuracy.

Keywords: slang expression, professionalism, constitutive attributes.